

MARCIN WROŃSKI

<https://orcid.org/0000-0002-3146-601X>

Kolegium Gospodarki Światowej

Szkoły Głównej Handlowej w Warszawie

ELITA MAJĄTKOWA WARSZAWY LAT SIEDEMDZIESIĄTYCH XX WIEKU*

Zarys treści: Na podstawie źródeł administracyjnych z poboru jednorazowego podatku majątkowego w 1974 r. zidentyfikowano najbogatszych mieszkańców Warszawy. Wartość ich majątków była mniejsza niż w wypadku elit II i III Rzeczypospolitej, jednakże również w Polsce Ludowej można było zgromadzić majątek imponującej wartości, przekraczającej trzydziestokrotność rocznych zarobków pracownika zarabiającego przeciętne wynagrodzenie. Cechą wspólną większości najbogatszych podatników jest miejsce zamieszkania – Stary Żoliborz i jego okolice oraz przynależność do inteligencji. Wśród najbogatszych szczególnie silna jest reprezentacja ludzi kultury oraz nauki. Stratyfikacja majątkowa społeczeństwa w dobie realnego socjalizmu była zasadniczo odmienna niż w gospodarce rynkowej.

The content outline: Based on administrative data from the collection of the extraordinary wealth tax implemented in 1974, we identify the richest citizens of Warsaw. The value of the top wealth was smaller than in the interwar period and after the economic transition, but still significant (starting at 30 years of the average wage). The wealthiest citizens of socialist Warsaw had two common characteristics: the place of residence (Stary Żoliborz) and belonging to intelligentsia (representation of culture and academia was particularly strong). The wealth stratification of society in the era of real socialism fundamentally differed from that in the market economy.

Słowa kluczowe: Warszawa, rozkład majątku, podatek majątkowy, Polska Rzeczpospolita Ludowa, socjalizm realny

Keywords: Warsaw, wealth distribution, wealth tax, Polish People's Republic, real socialism

* Artykuł stanowi efekt realizacji grantu badawczego Narodowego Centrum Nauki (2022/47/B/HS3/01467).

Zagadnienie rozkładu dochodów i majątków zyskuje rosnące zainteresowanie naukowców. Dzięki badaniom prowadzonym przez polskich historyków i ekonomistów w ostatnich latach istotnie wzrosła nasza wiedza o rozkładzie dochodów i majątków w Polsce, zarówno dzisiaj, jak i w odległej przeszłości. Wciąż niestety bardzo niewiele wiemy o rozkładzie majątków gospodarstw domowych w okresie gospodarki centralnie planowanej.

Celem niniejszego artykułu jest identyfikacja najbogatszych mieszkańców Warszawy w połowie lat siedemdziesiątych. W tym celu wykorzystano dane podatkowe zgromadzone podczas poboru jednorazowego podatku majątkowego w 1974 r., który został wprowadzony w reakcji na obserwowany przez władzę wzrost wartości majątków zamożnych gospodarstw domowych. Zgodność tego zjawiska z zasadami socjalizmu budziła istotne kontrowersje¹. Podatek wprowadzono w okresie gierkowskiej prosperity, czasie istotnego wzrostu dochodów ludności i jej standardu życia (ekspansji później okupionej kryzysem zadłużenia oraz inflacją powstałą na skutek nienadążania podaży za rosnącym popytem)². Według danych GUS wartość majątku gospodarstw domowych (tj. środków trwałych gospodarstw domowych z wyłączeniem nieruchomości) mierzona w cenach stałych z 1977 r. w latach 1970–1974 wzrosła o 47%, a w latach 1970–1978 o 115%. W latach siedemdziesiątych wartość środków trwałych gospodarstw domowych rosła wyraźnie szybciej niż wartość majątku narodowego w sferze działalności gospodarczej, która wzrosła jedynie o 21% w latach 1970–1974 oraz o 53% w latach 1970–1978³.

Podatek miał przede wszystkim cele redystrybucyjne (ograniczenie akumulacji majątków przez najbogatszych), cele fiskalne podatku były drugorzędne. W okresie gospodarki centralnie planowanej znaczenie fiskalne podatków od ludności było niewielkie, odpowiadały one za mniej niż 10% dochodów budżetu, których ok. 90% stanowiły przychody z gospodarki uspołecznionej. W latach 1975 i 1976 wpływy z jednorazowego podatku majątkowego (w skali całego kraju) wyniosły odpowiednio 1,3% i 2% całości dochodu budżetu państwa z podatków od ludności oraz 0,03% i 0,02% całości dochodów budżetu państwa.

W czasie kwerendy archiwalnej w Archiwum Państwowym w Warszawie odnaleziono zestawienie najbogatszych podatników, które zawiera cenne informacje o najbardziej majątnych mieszkańcach Warszawy. Wykorzy-

¹ H. Litwińczuk, *Opodatkowanie przyrostu majątku indywidualnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 43, 1981, nr 1, s. 175–183.

² M. Bałtowski, *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, Warszawa 2009, s. 219–241; W. Morawski, *Dzieje gospodarcze Polski*, wyd. 2, Warszawa 2011, s. 282–295.

³ *Założenia metodyczne badania dynamiki majątku narodowego*, Warszawa 1980, s. 15; zob. też A. Orlińska, *Statystyczny rachunek majątku narodowego*, Warszawa 1977.

stanie źródła pozwoli na lepsze poznanie stratyfikacji społecznej (zwłaszcza stratyfikacji majątkowej) stolicy Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej.

Przeprowadzone badanie wykazało, że również w gospodarce realnego socjalizmu możliwe było zgromadzenie majątku o istotnej wartości. Wartość majątku najbogatszych była oczywiście niższa niż w okresie międzywojennym oraz po 1989 r., wciąż jednak przekraczała trzydziestokrotność rocznych zarobków pracownika zarabiającego przeciętne wynagrodzenie, zbliżając się do sześćdziesięciokrotności w wypadku podatników o najwyższej wartości majątku. Kwota ta obejmuje jedynie aktywa rzeczowe, aktywa finansowe były zwolnione z opodatkowania. Rola aktywów finansowych w tym okresie była jednak mniejsza niż w gospodarkach kapitalistycznych. W celu ochrony wartości pieniędzy przed inflacją ludność preferowała zakup aktywów rzeczowych (zwanymi aktywami lokacyjnymi), w wypadku najbogatszych bywały to np. samochody, dzieła sztuki i antyki.

Stratyfikacja majątkowa mieszkańców Warszawy była zasadniczo odmienna niż w gospodarce kapitalistycznej – większość z najbogatszych podatników było przedstawicielami inteligencji (szczególnie silna była reprezentacja ludzi kultury i nauki), a nie dziedzicami fortun, przedsiębiorcami lub przedstawicielami elity menadżerskiej. Prawie wszyscy z najbogatszych podatników zamieszkiwali na Starym Żoliborzu lub w jego okolicach. Tylko jedną z ponad czterdziestu osób na odnalezionej liście można zakwalifikować jako przedstawiciela elit partyjno-politycznych PRL. Może to jednak wynikać z faktu, że członkowie elit partyjno-politycznych zamieszkiwali nieruchomości formalnie pozostające własnością państwa, co wykluczało ich z grona opodatkowanych.

Historyczne oszacowania rozkładu dochodów i majątku

W ostatnich latach zarówno wśród historyków, jak i ekonomistów obserwujemy wzrost zainteresowania zagadnieniem rozkładu dochodów oraz majątku, w tym pomiarem nierówności ekonomicznych. Zagadnienie to interesowało ekonomistów już w XIX w., w okresie dominacji konsensusu waszyngtońskiego przejściowo znalazło się na obrzeżach dyscypliny, po kryzysie finansowym 2008 r. oraz publikacji *Kapitału w XXI wieku* ponownie zaś znalazło się w głównym nurcie badań z zakresu ekonomii oraz historii gospodarczej⁴. W celu oszacowania rozkładów dochodów

⁴ Zob. m.in. M. Savage, *The Return of Inequality. Social Change and the Weight of the Past*, Cambridge 2021; S. Reid-Henry, *The Political Origins of Inequality*, Chicago 2015;

i majątku coraz częściej wykorzystuje się dane z poboru podatków, które dostępne są także dla lat, w których nie przeprowadzono żadnych badań ankietowych, co więcej, w przeciwieństwie do badań ankietowych dobrze odzwierciedlają wartość dochodów i majątków najbogatszych (którzy zwykle nie uczestniczą w badaniach ankietowych⁵).

Dane podatkowe, a także innego rodzaju dane administracyjne są od dawna wykorzystywane w celu oceny stratyfikacji społecznej przez naukowców badających historię gospodarczą Polski. Jako jeden z pierwszych analizował je w tym zakresie Artur Eisenbach⁶. W sposób systematyczny wyzyskał je Andrzej Wyczański, badając uwarstwienie społeczne w Polsce XVI w.⁷ Źródła administracyjne uwzględniła również Irena Rychlikowa w studium nad zróżnicowaniem społecznym ziemiaństwa polskiego w latach 1789–1864⁸.

W ostatnich latach obserwujemy falę badań wykorzystujących dane podatkowe i innego rodzaju źródła administracyjne w celu oszacowania poziomu nierówności dochodowych i majątkowych w przeszłości. Piotr Łozowski oraz Krzysztof Mrozowski dzięki danym z ksiąg miejskich zanalizowali socjotopografię piętnasto- i szesnastowiecznej Warszawy⁹. Mikołaj Malinowski i Jan Luiten Van Zanden ukazali rozkład dochodów w szesnastowiecznej Polsce¹⁰. Dane podatkowe szeroko wykorzystał Krzysztof Boroda w imponującym studium nad geografiami gospodarczą Królestwa Polskiego w XVI w.¹¹ Katarzyna Wagner na podstawie

T. Piketty, *Kapitał w XXI wieku*, tłum. A. Bilik, Warszawa 2015; zob. też M. Wroński, *Wpływ uprawnień w publicznym systemie emerytalnym na rozkład majątku gospodarstw domowych w Polsce*, Warszawa 2022, SGH, mps rozprawy doktorskiej, s. 6–10.

⁵ M. Wroński, *Kluczowe problemy metodologiczne w badaniach nad majątkiem gospodarstw domowych*, „Wiadomości Statystyczne” 64, 2019, nr 5, s. 34–47.

⁶ A. Eisenbach, *Struktura społeczna Królestwa w świetle schematów fiskalnych*, w: *Spółczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 1, red. W. Kula, Warszawa 1965, s. 22–64.

⁷ A. Wyczański, *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1977.

⁸ I. Rychlikowa, *Ziemiaństwo polskie 1789–1864. Zróżnicowanie społeczne*, Warszawa 1983.

⁹ P. Łozowski, *The Social Structure of the Real Estate Market in Old Warsaw in the Years 1427–1527*, „Economic History of Developing Regions” 33, 2018, nr 2, s. 147–182; tenże, *Kredyt i dom. Rynki obrotu pieniężnego i nieruchomości w Warszawie okresu XV i początków XVI wieku*, Białystok 2020; K. Mrozowski, *Przestrzeń i obywatele Starej Warszawy od schyłku XV wieku do 1569 roku*, Warszawa 2020.

¹⁰ M. Malinowski, J.L. Van Zanden, *Income and Its Distribution in Preindustrial Poland*, „Cliometrica” 11, 2017, nr 3, s. 375–404.

¹¹ K. Boroda, *Geografia gospodarcza Królestwa Polskiego w XVI wieku*, Białystok 2016.

danych z poboru miejskich podatków majątkowych oraz kontrybucji szwedzkiej oszacowała rozkład majątku w siedemnastowiecznym Krakowie, Warszawie, Lwowie, Poznaniu i Lublinie¹². Radosław Poniak zbadał zróżnicowanie wartości majątków mieszkańców Grodna w 1794 r.¹³ Na podstawie danych z poboru podatku osobistego na fortyfikację przedstawiłem rozkład dochodów w Księstwie Warszawskim¹⁴, informacji pochodzących z poboru opłaty klasycznej – rozkład dochodów w Warszawie lat trzydziestych XIX w.¹⁵, a danych rosyjskiego Ministerstwa Finansów – udział najbogatszego procenta ludności Królestwa Kongresowego w całości dochodów¹⁶. Ewa Barylewska-Szymańska i Zofia Marciakowska analizując podatki wprowadzone w erze napoleońskiej, opisały socjotopografię Gdańska w pierwszej połowie XIX w.¹⁷ Paweł Bukowski i Filip Novokmet zbadali ewolucję nierówności dochodowych w Polsce od końca XIX w. do czasów dzisiejszych¹⁸. Na podstawie danych z poboru nadzwyczajnego podatku majątkowego z 1923 r. oszacowałem rozkład majątku w II Rzeczypospolitej¹⁹. Przytoczone w tym akapicie badania – oraz jeszcze wiele dotyczących innych państw²⁰ – jasno wskazują, że w przeciwieństwie do klasycznej hipotezy Simona Kuznetsa²¹,

¹² K. Wagner, *Mieszczanie i podatki. Nierówności majątkowe w wybranych miastach Korony w XVII wieku*, Warszawa 2020.

¹³ R. Poniak, *Zróżnicowanie majątkowe mieszkańców Grodna w 1794 r.*, „Klio” 32, 2015, nr 1, s. 83–109.

¹⁴ M. Wroński, *Income Inequality in the Duchy of Warsaw (1810/11)*, „Scandinavian Economic History Review” 2022, DOI: 10.1080/03585522.2022.2148736.

¹⁵ Tenże, *Income Distribution in Warsaw in the 1830s*, „European Review of Economic History” 27, 2023, nr 4, s. 581–605.

¹⁶ Tenże, *Income Inequality in the Congress Kingdom of Poland at the Beginning of the 20th Century*, 2023, https://www.researchgate.net/publication/368514138_Income_inequality_in_the_Congress_Kingdom_of_Poland_at_the_beginning_of_the_20th_century (15 XII 2023).

¹⁷ E. Barylewska-Szymańska, Z. Marciakowska, *Miasto i ludzie u progu nowoczesności. Socjotopografia Gdańska w pierwszej połowie XIX wieku*, Warszawa–Gdańsk 2017.

¹⁸ P. Bukowski, F. Novokmet, *Between Communism and Capitalism. Long-Term Inequality in Poland, 1892–2015*, „Journal of Economic Growth” 26, 2021, nr 2, s. 187–239.

¹⁹ M. Wroński, *Wealth Inequality in Interwar Poland*, „Economic History of Developing Regions” 38, 2023, nr 1, s. 1–40.

²⁰ Zob. m.in. G. Alfani, *Wealth and Income Inequality in the Long Run of History*, w: *Handbook of Cliometrics*, red. C. Diebolt, M. Hauptert, Cham 2019, s. 1173–1202; tenże, *Economic Inequality in Preindustrial Times: Europe and Beyond*, „Journal of Economic Literature” 59, 2021, nr 1, s. 3–44; J.L. Van Zanden, *Tracing the Beginning of the Kuznets Curve. Western Europe during the Early Modern Period*, „Economic History Review” 48, 1995, nr 4, s. 643–664.

²¹ S. Kuznets, *Economic Growth and Income Inequality*, „American Economic Review” 45, 1995, nr 1, s. 1–28.

poziom nierówności ekonomicznych był wysoki już w czasach przedkapitalistycznych, co więcej, nie wykazuje tendencji do spadku powyżej pewnego poziomu rozwoju gospodarczego.

Według mojej wiedzy dane administracyjne gromadzone podczas poboru podatków w latach 1945–1989 nie były do tej pory wykorzystywane przez badaczy do analizy rozkładu dochodów oraz majątku gospodarstw domowych. Być może przyczyną tego stanu rzeczy jest wyjątkowa obfitość tego rodzaju źródeł, która utrudnia ich systematyczną analizę. W porównaniu ze źródłami z okresu międzywojennego uwagę zwraca brak systematycznych opracowań statystyki skarbowej przez organy gromadzące podatki. W okresie międzywojennym Ministerstwo Skarbu opublikowało trzy edycje roczników Ministerstwa Skarbu²², przedstawiających bogate i szczegółowe dane o poborze podatków i wydatkach publicznych. Zespół Ministerstwa Skarbu znajdujący się w Archiwum Akt Nowych zawiera liczne niepublikowane zestawienia statystyczne, cechujące się wysokim poziomem merytorycznym. W aktach skarbowych z okresu PRL, których kwerendę przeprowadziłem w ramach pracy nad artykułem, tego rodzaju zestawienia właściwie nie istnieją. Próżno szukać informacji o rozkładzie podatków w rocznikach statystycznych GUS. Publikację informacji o liczbie podatników w poszczególnych progach podatku dochodowego wstrzymano wkrótce po wojnie. Informacja o liczbie podatników i ich dochodach według szczebli podatku po raz ostatni ukazała się w *Roczniku statystycznym* za 1948 rok, gdzie podano informacje o rozkładzie podatku dochodowego za 1945 r. oraz podatku od wynagrodzeń za 1947 r.²³ Informacji o rozkładzie podatków według dochodów i zamożności nie zawierają również branżowe roczniki statystyczne finansów publikowane przez GUS²⁴. Przyczyną rezygnacji z publikacji danych statystycznych o rozkładzie dochodów mogło być zarówno mniejsze znaczenie podatków dochodowych w gospodarce socjalistycznej, jak i przyczyny ideologiczne. Dane tego rodzaju dobitnie pokazują, że społeczeństw wcale nie jest egalitarne, władze państwowe mogły więc chcieć uniknąć publikowania danych o rozkładzie dochodów i majątków.

Chociaż idee egalitarne były kluczowymi w PRL oraz innych państwach socjalistycznych, deklaracje niekoniecznie przekładały się na rzeczywistość. Mobilność społeczna (zarówno edukacyjna, jak i zawodowa)

²² *Rocznik Ministerstwa Skarbu za 1924 roku*, Warszawa 1925; *Rocznik Ministerstwa Skarbu za 1924–1927 rok*, Warszawa 1928; *Rocznik Ministerstwa Skarbu za 1927–1930 rok*, Warszawa 1931.

²³ *Rocznik statystyczny 1948*, Warszawa 1948, s. 243.

²⁴ Zob. m.in. *Rocznik statystyczny finansów 1945–67*, Warszawa 1968.

w krajach socjalistycznych była porównywalna do mobilności zawodowej w krajach kapitalistycznych (których kapitalizm w powojennych dekadach przeżywał swoje złote lata) lub nawet niższa²⁵. Jak obrazowo określił to Sławomir Magala: „nomenklatura PRL-u, idąc za przykładem Rosjan, wynosiła klasę robotniczą pod niebiosa, zarazem skrupulatnie dbając o to, by ich własne potomstwo w szeregach klasy robotniczej nie wylądowało”²⁶. Mobilność edukacyjna (rozumiana jako wpływ wykształcenia rodziców na wykształcenie dzieci) skokowo wzrosła w pierwszej dekadzie po II wojnie światowej, ale w późniejszym okresie jej poziom uległ znacznemu obniżeniu²⁷.

Nierówności dochodowe w państwach socjalistycznych były z reguły niższe niż w gospodarkach kapitalistycznych²⁸, jednakże istotny wpływ na jakość życia gospodarstw domowych miał dostęp do dóbr, który nie był regulowany rynkowo (wczasy pracownicze, mieszkania, samochody). Chociaż nierówności dochodowe w PRL były istotnie niższe niż w okresie międzywojennym²⁹ oraz po 1989 r.³⁰, należały do najwyższych w krajach gospodarki centralnie planowanej w Europie Środkowo-Wschodniej, dla których dostępne są dane o poziomie nierówności dochodowych. Owe nierówności (mierzone przy wykorzystaniu współczynnika Giniego) w socjalistycznej w Polsce (oszacowane wyłącznie na podstawie danych GUS dot. gospodarki oficjalnej) były wyższe niż w kapitalistycznej Szwecji³¹. Jest to szczególnie ciekawe w kontekście znacznego ograniczenia dochodów z kapitału (w tym własności przedsiębiorstw) w PRL, które w gospodarkach kapitalistycznych stanowią istotną część dochodów najbogatszych.

²⁵ Zob. m.in. M. Pohoski, S. Pöntinen, K. Zagórski, *Social Mobility and Socio-Economic Achievement*, w: *Social Structure and Change: Finland and Poland. Comparative Perspective*, red. E. Allardt, W. Wesolowski, Warszawa 1978, s. 147–182; J.L. Peschar, R. Popping, B.W. Mach, *Educational Mobility in the Netherlands and Poland*, „The Netherlands’ Journal of Education” 1, 1986, s. 119–138; G. Marshall, S. Sydorenko, S. Roberts, *Intergenerational Social Mobility in Communist Russia*, „Work, Employment and Society” 9, 1995, nr 1, s. 1–27; M. Wroński, *Intergenerational Educational Mobility in Poland since 1920. Education as a Positional Good*, „Eastern European Economics” 2023 (w druku).

²⁶ S. Magala (Starski), *Walka klas w bezklasowej Polsce*, Gdańsk 2011.

²⁷ M. Wroński, *Intergenerational Educational Mobility...*

²⁸ A.B. Atkinson, J. Micklewright, *Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income*, Cambridge 1992.

²⁹ P. Bukowski, F. Novokmet, dz. cyt.

³⁰ M. Brzeziński, M. Myck, K. Najsztub, *Sharing the Gains of Transition. Evaluating Changes in Income Inequality and Redistribution in Poland Using Combined Survey and Tax Return Data*, „European Journal of Political Economy” 73, 2021, s. 102–121.

³¹ A.B. Atkinson, J. Micklewright, dz. cyt.

Oznacza to, że różnica w nierówności rozkładu wynagrodzeń (które stanowią jedynie część dochodu) musiała być jeszcze większa. Wydaje się być to ciekawym problemem dla dalszych badań.

Jednorazowy podatek majątkowy w 1974 r.

Zarówno w dwudziestoleciu międzywojennym, w okresie gospodarki centralnie planowanej, jak i po 1989 r. w Polsce nie pobierano stałego podatku majątkowego, którego podstawą wymiaru byłaby całkowita wartość majątku. Kilukrotnie wprowadzono jednak jednorazowe, nadzwyczajne podatki majątkowe. Większość z nich wprowadzono bezpośrednio po I wojnie światowej, a najistotniejszym z nich okazał się nadzwyczajny podatek majątkowy w 1923 r., stanowiący jedno ze źródeł finansowania planu stabilizacyjnego Władysława Grabskiego. Dane administracyjne z poboru tego podatku zostały wykorzystane do oszacowania nierówności majątkowych w II RP³². Po II wojnie światowej wprowadzono nadzwyczajny podatek od wzbogacenia wojennego, o cechach podatku majątkowego³³.

Pobór jednorazowego podatku majątkowego przewidziano w ustawie budżetowej z 17 XII 1974 r. (Dz. U., nr 48, poz. 293). Wprowadzenie podatku była reakcją państwa na powstanie w gospodarce socjalistycznej majątków o znacznej wartości, czego zgodność z zasadami ustroju socjalistycznego budziła znaczne kontrowersje³⁴. Zasady jego poboru – zgodnie z delegacją ustawową – określiło Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1974 r. w sprawie jednorazowego podatku majątkowego (Dz. U. 1975, nr 1, poz. 3). Przedmiotem opodatkowania były:

- 1) działki budowlane oraz inne grunty niestanowiące gospodarstwa rolnego;
- 2) budynki mieszkalne lub ich części, garaże oraz inne urządzenia i zabudowania uboczne niesłużące działalności gospodarczej, a także budynki mieszkalne w budowie lub rozbudowie;
- 3) samochody osobowe;

³² M. Wroński, *Wealth Inequality in Interwar Poland...*

³³ M. Kłusek, *Nadzwyczajny podatek od wzbogacenia wojennego wynikającego ze zobowiązań prywatnoprawnych i publicznych powstałych przed 1 września 1939 roku*, „Klio” 41, 2017, nr 2, s. 104–105; A. Kędrzyński, *Nadzwyczajne podatki majątkowe. Studium przypadku podatku od wzbogacenia wojennego w Polsce z 13 kwietnia 1945 roku*, Łódź 2023, Uniwersytet Łódzki, mps rozprawy doktorskiej.

³⁴ H. Litwińczuk, dz. cyt.

4) jachty i łodzie motorowe, z wyjątkiem rybackich.

Z opodatkowania wyłączono:

- 1) nieruchomości nabyte w ramach akcji osiedleńczej,
- 2) nieruchomości nabyte przez repatriantów za środki pochodzące z repatriacji mienia położonego za granicą lub otrzymanych w zamian tego mienia,
- 3) nieruchomości otrzymane w zamian nieruchomości wywłaszczonych lub nabytych za środki uzyskane z tytułu wywłaszczenia lub sprzedaży nieruchomości w trybie przepisów o wywłaszczeniu, jeżeli wywłaszczona lub sprzedana nieruchomość stanowiła własność osoby wywłaszczonej przed dniem 1 stycznia 1954 r., do wysokości kwoty otrzymanego odszkodowania lub kwoty uzyskanej za sprzedaną nieruchomość,
- 4) budynki lub ich części nabyte w trybie przepisów o sprzedaży przez państwo domów i lokali mieszkalnych oraz działek budowlanych,
- 5) samochody produkcji krajowej i krajów socjalistycznych lub nabyte w ramach eksportu wewnętrznego, chyba że podatnik posiadał dwa lub więcej samochodów oraz samochody przeznaczone do wykonywania działalności zarobkowej w transporcie osobowym
- 6) nieruchomości czynszowe wielomieszkaniowe znajdujące się w miastach, w których wynajem lokali następuje na podstawie decyzji administracyjnej³⁵.

Dla badacza rozkładu majątku istotną wadą konstrukcji jednorazowego podatku majątkowego jest ograniczenie opodatkowania do aktywów rzeczowych. Sprawia to, że nieopodatkowane pozostały aktywa finansowe. W gospodarkach kapitalistycznych aktywa finansowe stanowią większość majątku najbogatszych, co oznacza, że ich wykluczenie zaniżałoby poziom nierówności majątkowych. W Polsce lat siedemdziesiątych pieniądze i aktywa finansowe nie były jednak najlepszym środkiem ochrony wartości. Brak rynku kapitałowego ograniczał możliwość inwestycji finansowych. Sprawiało to, że istotną rolę odgrywał rynek dóbr lokacyjnych: złota i walut obcych, działek budowlanych, samochodów, dóbr sztuki i antyków, bonow towarowych, dóbr trwałego użytku³⁶. Większość ze wskazanych dóbr lokacyjnych – z wyjątkiem walut obcych, ewentualnie niewielkiej części samochodów (pierwsze auto nabyte w ramach eksportu wewnętrznego) – była objęta opodatkowaniem.

³⁵ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1974 r. w sprawie jednorazowego podatku majątkowego, Dz. U., 1975, nr 1, poz. 3.

³⁶ P. Albiński, *Wolne rynki a zjawiska inflacyjne na nieżywnościowym rynku konsumpcyjnym w Polsce w latach osiemdziesiątych*, Warszawa 1987; tenże, *Równowaga majątkowa gospodarstw domowych w warunkach inflacji i niedoborów w Polsce w latach osiemdziesiątych*, Warszawa 1990; tenże, *Wpływ inflacji na preferencje majątkowe gospodarstw domowych w Polsce w latach osiemdziesiątych*, Warszawa 1991.

Oznacza to, że znaczenie wykluczenia aktywów finansowych z opodatkowania dla naszych konkluzji jest mniejsze niż byłoby w gospodarce kapitalistycznej.

Słabością danych podatkowych może być również brak danych o majątku pochodzącym z działalności w szarej strefie, w tym przestępczej. W gospodarce centralnie planowanej ze względu na liczbę i charakter regulacji (np. oficjalne kursy wymiany walut radykalnie odbiegające od rynkowych) skala działalności w szarej strefie mogła być większa niż w gospodarce rynkowej.

W tym miejscu odnotować należy, że prawo regulujące kwestię własności w PRL było zasadniczo odmienne od analogicznego prawa w gospodarce rynkowej³⁷. Zlikwidowano wielką własność prywatną w przemyśle i handlu. Zdecydowana większość ludności zamieszkiwała lokale komunalne oraz spółdzielcze, które formalnie rzecz biorąc nie były ich własnością. Chociaż reforma rolna zlikwidowała prywatną wielką własność ziemską, własność prywatna wciąż dominowała w rolnictwie. Gospodarstwa rolne zostały jednak wyłączone z opodatkowania. W Warszawie prywatna własność nieruchomości uległa znacznemu ograniczeniu na skutek tzw. dekretu Bieruta.

Jednorazowy podatek majątkowy opłacali podatnicy posiadający majątek o wartości przekraczającej 700 tys. zł. Kwota ta odpowiadała ponad 18 latom (220 miesiącom) wynagrodzenia pracownika otrzymującego przeciętne wynagrodzenie w gospodarce. Jednorazowy podatek majątkowy był podatkiem progresywnym, krańcowa stopa podatkowa wzrosła z 10% w pierwszym progu do 50% w najwyższym progu (ponad 3,7 mln zł³⁸). Skalę podatkową przedstawiono w tabeli 1.

Jeśli majątek nabyty został w drodze spadku, kwotę podatku do zapłaty pomniejszono o podatek od nabycia praw majątkowych zapłacony w związku z jego nabyciem. Ministrowi finansów przyznano prawo do obniżenia wymiaru podatku dla wybranych grup podatników. Podatek płatny był w czterech ratach pomiędzy 31 III 1975 a 30 X 1976 r. Podatnikom, którzy opłacili cały podatek do końca 1975 r., przyznano obniżkę w kwocie 10%.

Na potrzeby poboru podatku przyjęto, że wartość nieruchomości odpowiada ich wartości ustalonej dla celów obowiązkowego ubezpieczenia od ognia, nie niższej jednak niż koszt nabycia. Za właściwie organy do poboru podatku uznano naczelników powiatów oraz prezydentów miast.

³⁷ A. Machnikowska, *Prawo własności w Polsce w latach 1944–1981. Studium historycznoprawne*, Gdańsk 2010.

³⁸ W Warszawie nie odnotowano żadnego podatnika o majątku tej wartości.

Tabela 1. Skala podatkowa jednorazowego podatku majątkowego z 1974 r.

Wartość majątku w zł		Wysokość podatku		
Od	Do			
700 000	800 000	10%	nadwyżki wartości majątku ponad	700 000 zł
800 000	1 000 000	10 000 zł i 20%	jw.	800 000 zł
1 000 000	1 200 000	50 000 zł i 30%	jw.	1 000 000 zł
1 200 000	1 500 000	110 000 zł i 40%	jw.	1 200 000 zł
1 500 000	2 000 000	230 000 zł i 50%	jw.	1 500 000 zł
2 000 000	3 700 000	480 000 zł i 60%	jw.	2 000 000 zł
3 700 000		50%	jw.	700 000 zł

Źródło: Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 30 grudnia 1974 r. w sprawie jednorazowego podatku majątkowego, Dz. U. 1975, nr 1, poz. 3.

W 1975 r. dochody budżetu państwa wyniosły 720 mld zł, podatki od ludności odpowiadały za 14,5 mld zł (jedynie 1,9% całości dochodów), a raty jednorazowego podatku majątkowego za 190 mln zł, czyli ledwie 1,3% wartości wszystkich podatków od ludności i 0,03% całości dochodów budżetu³⁹. W 1976 r. dochód budżetu państwa wyniósł 881 mld zł, dochód z podatków od ludności 9 mld zł (1% całości dochodów budżetu), dochód z poboru jednorazowego podatku majątkowego wyniósł 180 mln zł (tj. 2% całości podatków od ludności, 0,02% całości dochodów budżetu)⁴⁰. Znaczenie fiskalne podatku było zatem niewielkie, co potwierdza, że zasadniczym powodem jego wprowadzenia były intencje redystrybucyjne. O ile większość z regularnie pobieranych podatków majątkowych nie przynosi istotnych wpływów fiskalnych⁴¹, w niektórych przypadkach wpływy z nadzwyczajnych podatków majątkowych osiągały poziom istotny dla finansów publicznych⁴². Niewielkie znaczenie fiskalne jednorazowego podatku majątkowego z 1974 r. wydaje się uzasadniać, dlaczego w przeciwieństwie do podatków majątkowych pobieranych po I i II wojnie światowej nie wzbudził

³⁹ *Rocznik statystyczny 1976*, Warszawa 1976, s. 494.

⁴⁰ *Rocznik statystyczny 1977*, Warszawa 1977, s. 413. Co ciekawe, mimo istotnego wzrostu wartości dochodów budżetu dochód z podatków od ludności systematycznie spadał w pierwszej połowie lat siedemdziesiątych, jeszcze w 1970 r. udział podatków od ludności w dochodach budżetu wynosił 6,5%.

⁴¹ M. Wroński, *Czy podatek majątkowy może uzdrowić finanse publiczne i zmniejszyć nierówności majątkowe w Polsce?*, IBS Policy Paper 03/2021, <https://ibs.org.pl/publications/czy-podatek-majatkowy-moze-uzdrowic-finanse-publiczne-i-zmniejszyc-nierownosci-majatkowe-w-polsce/> (15 XII 2023).

⁴² Tenze, *Wealth Inequality in Interwar Poland...*

on większego zainteresowania badaczy, także tych aktywnych zawodowo w okresie jego poboru.

Niewielkie znaczenie fiskalne jednorazowego podatku majątkowego należy rozpatrywać w kontekście ogólnie niewielkiego znaczenia fiskalnego opodatkowania ludności w Polsce w okresie gospodarki centralnie planowanej. Za zdecydowaną większość ówczesnych przychodów budżetu państwa odpowiadały dochody z gospodarki uspołecznionej. Już w latach pięćdziesiątych generowała ona ponad 90% przychodów budżetu państwa, podczas gdy wszystkie podatki od ludności przynosiły ledwie 5–8% wpływów budżetowych (w tym podatek od wynagrodzeń 4–6%). W pierwszych latach po II wojnie światowej dokonano rozdzielania podatku dochodowego (obejmującego wcześniej zarówno dochód z pracy, jak i kapitału) i podatku od wynagrodzeń. Podatek dochodowy sprawował rolę „ograniczania i wypierania elementów kapitalistycznych”, podczas gdy celem podatku od wynagrodzeń było „indywidualizowanie udziału podatnika w podziale dochodu narodowego”⁴³. W warunkach kształtowania cen i płac przez państwo zmalało znaczenie podatku od wynagrodzeń jako instrumentu korekty nierówności dochodowych. W latach pięćdziesiątych przedmiotem poważnej dyskusji było całkowite zniesienie podatku od wynagrodzeń oraz kwestia, czy socjalistyczne państwo powinno obciążać podatkami ludność pracującą⁴⁴. W późniejszym okresie celem podatku od wynagrodzeń było również ograniczenie popytu rynkowego ze strony osób o wysokich zarobkach⁴⁵.

Również w innych europejskich państwach RWPG znaczenie podatków od ludności było niewielkie, a jedynym stale pobieranym podatkiem majątkowym był podatek od spadków i darowizn. W latach osiemdziesiątych podatki od ludności odpowiadały za 2% dochodów budżetu w Rumunii, 7% w Bułgarii, 8% w Związku Radzieckim oraz 14% w Czechosłowacji. We wszystkich europejskich państwach RWPG, gdzie występowało bezpośrednie opodatkowanie dochodów ludności (wyjątki: Rumunia oraz Węgry), za lwią część przychodów z podatków od ludności (od 80% w Bułgarii do 94% w Związku Radzieckim) odpowiadał podatek od wynagrodzeń. W niektórych państwach RWPG podatki od ludności były jednak istotnym źródłem dochodów budżetów terenowych, np. w Bułgarii odpowiadały one za 30% ich dochodów⁴⁶.

⁴³ A. Komar, *Opodatkowanie ludności pracującej*, Poznań 1984.

⁴⁴ J. Szpunar, *Rozwój podatku od wynagrodzeń w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Poznań 1959, cyt. ze s. 241.

⁴⁵ A. Komar, dz. cyt.

⁴⁶ I. Bolkowiak, M. Majewicz, *Opodatkowanie majątku ludności w europejskich krajach RWPG (z wyłączeniem Polski)*, Warszawa 1985, s. 1.

Źródło

Źródłem informacji o poborze jednorazowego podatku majątkowego w Warszawie jest jednostka archiwalna Sprawozdanie o jednorazowym podatku majątkowym, należąca do zespołu archiwalnego Urząd Miasta Stołecznego Warszawy, serii Wydział Finansowy (sygn. 72/2305/0/4.1/24). Jednostka zawiera dokumenty dotyczące akcji wymiarowej jednorazowego podatku majątkowego w Warszawie w latach 1975–1977. W jej skład wchodzi: sprawozdania o postępach akcji wymiarowej według dzielnic, korespondencja centralnego (miejskiego) Wydziału Finansowego z wydziałami finansowymi urzędów dzielnic oraz gmin podwarszawskich (Grodzisk Mazowiecki, Nowy Dwór Mazowiecki, Otwock, Piaseczno, Pruszków, Ursus, Wołomin, Karczew). Jednostka jest przechowywana w Archiwum Państwowym w Warszawie, w oddziale w Milanówku.

Najistotniejszym dokumentem odnalezionym podczas kwerendy jest zestawienie osób, których wymiar jednorazowego podatku majątkowego przekracza 100 tys. zł. Zawiera ono numer pozycji, nazwisko i imię, adres, zawód, wartość majątku według wymiaru oraz informacje dotyczące poboru podatku (ustalona kwota podatku, ewentualnie bonifikaty i zmniejszenia wymiaru podatku).

W tabeli 1 przedstawiono informacje o zawodzie płatników, miejscu ich zamieszkania oraz wartości majątku. Ze względu na ochronę prywatności płatników podatku (możliwe, że niektórzy z nich wciąż żyją) w tabeli nie podano imion oraz nazwisk. Ponieważ zamieszkiwane nieruchomości wciąż mogą być własnością płatników podatku bądź ich potomków w tabeli dokładny adres zastąpiono obszarem miejskiego systemu informacyjnego (dalej: MSI) Warszawy (według obecnie obowiązującego podziału). W wypadku obszarów MSI, których nazwa nie sugeruje jednoznacznie przynależności do dzielnicy obok nazwy obszaru w nawiasie podano dzielnicę, do której należy. Agregacja ulic do obszarów MSI ułatwia analizę danych dot. miejsca zamieszkania.

Zestawienie zawiera 44 pozycje oraz 46 osób (w dwóch wypadkach w wierszu podano oboje małżonków). Łączna wartość majątku osób zakwalifikowanych do zestawienia wyniosła 62 86 080 zł. Z innych dokumentów zawartych w jednostce aktowej wynika, że w Warszawie podatek majątkowy opłacało 3083 podatników o łącznej wartości majątku 2 770 443 000 zł. W 1975 r. Warszawę zamieszkiwało 1,4 mln osób, co oznacza, że udział płatników wśród dorosłej ludności wynosił mniej niż 1%. Jednorazowy podatek majątkowy płaciła zatem jedynie wąska elita najbogatszych.

Do zestawienia należy 1,43% najbogatszych płatników podatku, których udział w całości wymierzonego majątku wynosił 2,27%. Średnia wartość majątku podatników wyniosła 898 619 zł. Niestety brak jest danych o liczbie podatników w poszczególnych progach podatku. Najwyższą średnią wartość majątku odnotowano w Śródmieściu (928 684 zł) oraz na Pradze Południe (927 513 zł), najniższą zaś na Pradze Północ (810 393 zł) oraz na Woli (807 349 zł).

Tabela 2. Zestawienie osób, których wymiar jednorazowego podatku majątkowego przekracza 100 000 zł

Nr	Miejsce zamieszkania	Zawód	Majątek (zł)
1	Stary Żoliborz	reżyser	2 098 160
2	Stary Żoliborz	dziennikarz	1 812 589
3	Stary Żoliborz	profesor	2 193 000
4	Stary Żoliborz	reżyser	1 638 000
5	Stare Bielany	profesor	1 530 000
6	Stary Żoliborz	inżynier architekt	1 474 000
7	Stary Żoliborz	artysta muzyk	2 014 300
8	Stary Żoliborz	rencistka	1 200 000
9	Wólka Węglowa (Bielany)	rzemieślnik	1 199 600
10	Stare Bielany	rzemieślnik	1 374 300
11	Stare Bielany	rzemieślnik	1 180 000
12	Stary Żoliborz	inżynier	1 828 000
13	Stary Żoliborz	inżynier architekt	1 365 336
14	Grodzisk (Białoleka)	bez zawodu	1 857 000
15	Stary Żoliborz	rzemieślnik	1 553 000
16	Stary Żoliborz	prawnik	1 378 000
17	Stary Żoliborz*	lekarz-mąż	1 474 000
18	Marymont-Potok (Żoliborz)	profesor	1 206 000
19	Saska Kępa	rzemieślnik	1 467 000
20	Marymont-Potok (Żoliborz)	bez zawodu	1 249 000
21	Stary Żoliborz	bez zawodu	1 326 000
22	Stary Żoliborz	artysta	1 442 000
23	Marymont-Potok (Żoliborz)	rzemieślnik	1 171 000
24	Stary Żoliborz	reżyser	1 322 000
25	Stary Żoliborz	inżynier	1 249 000
26	Stary Żoliborz	emerytka	1 261 572
27	Marymont-Kaskada (Bielany)	prywatny punkt	1 252 000
28	Stary Żoliborz	ekonomistka	1 648 600

Nr	Miejsce zamieszkania	Zawód	Majątek (zł)
29	Stare Bielany	prawnik	1 291 600
30	Stary Żoliborz	pracownik fizyczny	1 200 000
31	Marymont-Potok (Żoliborz)	rolnik	1 209 200
32	Młociny (Bielany)	dziennikarz	1 687 000
33	Stary Żoliborz	pracownik nauki PAN	1 149 000
34	Stary Żoliborz	ambasador	1 380 000
35	Marymont-Potok (Żoliborz)	rzemieślnik	1 209 170
36	Marymont-Potok (Żoliborz)*	rzemieślnik	1 561 000
37	Marymont-Potok (Żoliborz)	hodowca zwierząt futerkowych	1 171 000
38	Stare Bielany	inżynier	1 303 653
39	Stare Bielany	inżynier	1 163 000
40	Grodzisk (Białoleka)	prawnik	1 260 000
41	Wawrzyszew (Bielany)	rolnik	1 607 000
42	Stare Bielany	inżynier	1 153 000
43	Marymont-Kaskada (Bielany)	bez zawodu	1 598 000
44	Grodzisk (Białoleka)	rencistka	1 156 000

Legenda: * – w wierszu jako podatnika wskazano dwie osoby, kobietę i mężczyznę.

Źródło: oprac. własne na podstawie: Urząd Miasta Stołecznego Warszawy, Wydział Finansowy, sygn. 72/2305/0/4.1/24, Sprawozdanie o jednorazowym podatku majątkowym.

Struktura społeczna elity majątkowej Warszawy lat siedemdziesiątych

Uwagę zwraca koncentracja geograficzna najbogatszych warszawiaków. Blisko połowa z nich (21 z 44) zamieszkiwała na Starym Żoliborzu, czyli tylko jednym z ponad 140 obszarów miejskiego systemu informacyjnego Warszawy. Obszar ten również dzisiaj postrzegany jest jako wysoce elitarny, wyróżnia się wysokim poziomem cen nieruchomości oraz obecnością wielu willi, często jeszcze przedwojennych. Wielu podatników zamieszkiwało nie tylko w tym samym obszarze miasta, ale wręcz przy tej samej ulicy. Praktycznie wszyscy podatnicy mieszkali przy ulicach należących dziś do obszarów MSI położonych blisko Starego Żoliborza, w momencie poboru podatku również należących do dzielnicy Żoliborz. Pamiętać należy, że Stary Żoliborz miał specyficzny status dzielnicy willowej z zabudową przedwojenną. Wille i domy jednorodzinne bywały dziedziczone, nacjonalizowane i przydzielone osobom zasłużonym dla władzy (które mogą nie być ujęte w zestawieniu, jako że nieruchomości

mogły pozostawać własnością państwa), nabywane przez osoby, które dorobiły się po II wojnie światowej.

Wyjątkami są jedynie podatnicy ujęci w wierszach 14 i 40, zamieszkujący obszar Grodziska, znajdujący się na północno-wschodnich peryferiach miasta. Warto w tym miejscu zwrócić uwagę, że ze względu na późniejsze włączenie do terytorium stolicy obszar ten nie był objęty dekretem Bieruta. Informacje dostępne w wykorzystanym źródle nie pozwalają jednak stwierdzić, czy źródłem majątku deklarowanego w latach siedemdziesiątych było zachowanie przedwojennej własności nieruchomości. Koncentracja podatników w jednym rejonie miasta wynikała z cechującej go zabudowy jednorodzinnej, specyficznego statusu dzielnicy willowej, wysokich cen nieruchomości, które w wypadku wielu podatników były zasadniczą częścią ich majątku.

Ponad połowę (24 z 43) płatników zakwalifikować można jako przedstawicieli inteligencji. Uwagę zwraca silna reprezentacja ludzi kultury oraz naukowców wśród najbogatszych mieszkańców Warszawy. Chociaż porównywalne dane dla okresu bieżącego są niedostępne, wątpliwe wydaje się, aby należeli oni (zwłaszcza naukowcy) do najbogatszych mieszkańców miasta.

Jako przedstawiciele sektora prywatnego (rzemieślników, rolników, właściciela bliżej niesprecyzowanego „prywatnego punktu”) można zakwalifikować nieco ponad jedną czwartą podatników (12 z 43), z których większość (8) to rzemieślnicy. Tylko jeden z podatników ujętych w zestawieniu był pracownikiem fizycznym. Próbom klasyfikacji wymyka się pięciu podatników: czterech podatników „bez zawodu”, emerytka oraz rencistka. Wśród 42 podatników indywidualnych (po wyłączeniu dwóch małżeństw) było 12 kobiet i 30 mężczyzn. Oznacza to, że odsetek kobiet wśród najbogatszych był wyższy niż w czasach współczesnych.

Wysoka pozycja ludzi kultury w stratyfikacji majątkowej miasta potwierdzać może tezę Anny Markowskiej, że odwilż październikowa szybko skończyła się kompromisem elit twórczych z nomenklaturą⁴⁷. Przypomina się również refleksja Czesława Miłosza, który zwracał uwagę, że socjalizm zapewnia intelektualistom (oczywiście tym z nich, którzy współpracują z systemem) lepsze warunki pracy oraz wyższy standard materialny i pozycję społeczną niż gospodarka kapitalistyczna⁴⁸. Uwagę zwraca również fakt, że w wypadku wielu przedstawicieli świata kultury wymiar podatku uległ zmniejszeniu bądź całkowitemu uchyleciu. Niestety dostępne akta źródłowe nie pozwalają stwierdzić, na ile decyzje te miały podstawy merytoryczne, a na ile były uznaniowym przywilejem.

⁴⁷ A. Markowska, *Dwa przełomy. Sztuka polska po 1955 i 1989 roku*, Toruń 2012.

⁴⁸ C. Miłosz, *Zniwolonny umysł*, Paryż 1953.

Wysoka pozycja majątkowa inteligencji mogła również wynikać z przepisów prawa autorskiego oraz wysokich nakładów książek i produkcji filmowych, które zapewniały ich autorom wysokie dochody. Akumulacje majątków inteligencji wspierały również kontakty międzynarodowe oraz możliwość zarobku w walutach zagranicznych. Inteligencja w okresie PRL była beneficjentką nierówności ekonomicznych również w szerszym zakresie – była nadreprezentowana w najwyższych grupach dochodowych (co było naturalną konsekwencją premii za wykształcenie), uprzywilejowana w przydziale mieszkań, jej gospodarstwa domowe cechował wyższy poziom wyposażenia w dobra trwałego użytku⁴⁹.

Wśród najbogatszych podatników nie znajdziemy czołowych przedstawicieli świata polityki bądź dyrektorów przedsiębiorstw państwowych. Prawdopodobnie zamieszkiwali oni nieruchomości formalnie pozostające własnością państwową. Tylko jednego z podatników, będącego ambasadorem, możemy uznać za osobę bezpośrednio powiązaną z elitą polityczną Polski Ludowej.

Niestety informacje dostępne w źródle nie pozwalają na ocenę poziomu nierówności majątkowych. Oprócz listy osób, których wymiar podatku przekroczył 100 tys. zł, dostępne są jedynie informacje o liczbie płatników, wymiarze majątku i podatku w poszczególnych dzielnicach miasta i gminach podwarszawskich. Brak jest informacji o rozkładzie wartości majątków/wymiaru podatku. Oszacowanie nierówności majątkowych, np. poprzez określenie udziału najbogatszego 1% ludności w całości majątku prywatnego, uniemożliwia brak danych o całkowitej wartości majątku prywatnego na poziomie pojedynczego miasta, poważnie zaś utrudnia niewielka liczba podatników. Relacja wartości majątków najbogatszych do pierwszego progu podatkowego (800 tys. zł) jest raczej niewielka. Najbogatsi z nich posiadali majątki o wartości mniejszej niż trzykrotność pierwszego progu podatkowego.

Wartość majątków najbogatszych warszawiaków wygląda bardziej imponująco w porównaniu z ówczesnymi zarobkami. Waha się pomiędzy 30 a 57 latami wynagrodzenia pracownika zarabiającego przeciętną pensję. Jest to relacja zdecydowanie niższa niż w gospodarce rynkowej⁵⁰,

⁴⁹ A. Sarapata, *Studia nad uwarstwieniem i ruchliwością społeczną w Polsce*, Warszawa 1965; W. Wesolowski, *Klasy, warstwy i władza*, Warszawa 1977; O. Załęska, *Inteligencja jako beneficjentka nierówności ekonomicznych w PRL*, Warszawa 2023, SGH, mps pracy seminaryjnej.

⁵⁰ M. Wroński, *Wealth Inequality in Interwar Poland...*; M. Brzeziński, K. Sałach, M. Wroński, *Wealth Inequality in Central and Eastern Europe. Evidence from Household Survey and Rich Lists' Data Combined*, „Economics of Transition and Institutional Change” 28, 2020, nr 4, s. 637–660.

jednakże wciąż dość wysoka jak na gospodarkę socjalistyczną. Pamiętać należy również, że aktywa finansowe nie zostały objęte podatkiem majątkowym, wątpliwe jest też to, czy w deklaracjach podatkowych w pełni zostały ujęte aktywa lokacyjne (np. obrazy, biżuteria, złoto). Oznacza to, że rzeczywista wartość majątków tych osób mogła być wyższa.

Podsumowanie

W artykule w celu identyfikacji najbogatszych mieszkańców Warszawy lat siedemdziesiątych XX w. wykorzystano dane z poboru jednorazowego podatku majątkowego w 1974 r. Analizowane zestawienie zawiera dane 44 podatników o najwyższej wartości majątku w Warszawie. Ponieważ dotyczą one wyłącznie wąskiej elity najbogatszych, co więcej, tylko w jednym mieście, nie pozwalają one na ocenę poziomu nierówności majątkowych. Mogą jednakże być podstawą studium na temat elity majątkowej stolicy Polski Ludowej.

Najbogatszych mieszkańców Warszawy łączyło przede wszystkim miejsce zamieszkania. Prawie wszyscy z nich mieszkali na Starym Żoliborzu lub w rejonach do niego przylegających. Ponad połowę z nich można zidentyfikować jako przedstawicieli inteligencji. Wielu z najbogatszych było ludźmi kultury i nauki. Uwagę zwraca brak przedstawicieli władz państwowych i dyrektorów przedsiębiorstw wśród najbogatszych, do tego grona należał tylko jeden spośród podatników. Możliwe jednak, że jako osoby, które zamieszkiwały nieruchomości formalnie pozostające własnością państwa, zostali oni wyłączeni z opodatkowania.

Dane z poboru jednorazowego podatku majątkowego pozwalają stwierdzić, że wartość majątków była istotnie zróżnicowana również w państwach realnego socjalizmu. W przypadku ujętych w zestawianiu najbogatszych warszawiaków wahała się między wartością 30 a 57 lat pracy pracownika zarabiającego przeciętne wynagrodzenie. Jest to relacja zdecydowanie niższa niż w gospodarce rynkowej, jednakże wciąż dość wysoka jak na gospodarkę socjalistyczną. Model stratyfikacji majątkowej był zaś odmienny niż w gospodarce rynkowej, gdzie wśród najbogatszych dominują dziedzice fortun, przedsiębiorcy oraz elity menadżerskie, a nie intelektualisci. Wartościowym kierunkiem przyszłych badań wydaje się próba rozszerzenia badania na inne miasta, gdzie być może również przygotowano spisy najbogatszych płatników. Niestety tego rodzaju zestawienie nie jest dostępne na poziomie centralnym, a przynajmniej kwerenda nie pozwoliła na jego odnalezienie w dokumentacji aktowej Ministerstwa Finansów oraz publikacjach statystycznych GUS.

Bibliografia

- Albiński P., *Równowaga majątkowa gospodarstw domowych w warunkach inflacji i niedoborów w Polsce w latach osiemdziesiątych*, Warszawa 1990.
- Albiński P., *Wolne rynki a zjawiska inflacyjne na nieżywnościowym rynku konsumpcyjnym w Polsce w latach osiemdziesiątych*, Warszawa 1987.
- Albiński P., *Wpływ inflacji na preferencje majątkowe gospodarstw domowych w Polsce w latach osiemdziesiątych*, Warszawa 1991.
- Alfani G., *Economic Inequality in Preindustrial Times: Europe and Beyond*, „Journal of Economic Literature” 59, 2021, nr 1, s. 3–44.
- Alfani G., *Wealth and Income Inequality in the Long Run of History*, w: *Handbook of Cliometrics*, red. C. Diebolt, M. Hauptert, Cham 2019, s. 1173–1202.
- Atkinson A.B., Micklewright J., *Economic Transformation in Eastern Europe and the Distribution of Income*, Cambridge 1992.
- Bałtowski M., *Gospodarka socjalistyczna w Polsce*, Warszawa 2009.
- Barylewska-Szymańska E., Marciakowska Z., *Miasto i ludzie u progu nowoczesności. Socjotopografia Gdańska w pierwszej połowie XIX wieku*, Warszawa–Gdańsk 2017.
- Bolkowiak I., Majewicz M., *Opodatkowanie majątku ludności w europejskich krajach RWPG (z wyłączeniem Polski)*, Warszawa 1985.
- Boroda K., *Geografia gospodarcza Królestwa Polskiego w XVI wieku*, Białystok 2016.
- Brzeziński M., Myck M., Najsztub K., *Sharing the Gains of Transition. Evaluating Changes in Income Inequality and Redistribution in Poland Using Combined Survey and Tax Return Data*, „European Journal of Political Economy” 73, 2021, s. 102–121.
- Brzeziński M., Sałach K., Wroński M., *Wealth Inequality in Central and Eastern Europe. Evidence from Household Survey and Rich Lists’ Data Combined*, „Economics of Transition and Institutional Change” 28, 2020, nr 4, s. 637–660.
- Bukowski P., Novokmet F., *Between Communism and Capitalism. Long-Term Inequality in Poland, 1892–2015*, „Journal of Economic Growth” 26, 2021, nr 2, s. 187–239.
- Eisenbach A., *Struktura społeczna Królestwa w świetle schematów fiskalnych*, w: *Spółczeństwo Królestwa Polskiego. Studia o uwarstwieniu i ruchliwości społecznej*, t. 1, red. W. Kula, Warszawa 1965, s. 22–64.
- Kędrzyński A., *Nadzwyczajne podatki majątkowe. Studium przypadku podatku od wzbogacenia wojennego w Polsce z 13 kwietnia 1945 roku*, Łódź 2023, Uniwersytet Łódzki, mps rozprawy doktorskiej.
- Kłusek M., *Nadzwyczajny podatek od wzbogacenia wojennego wynikającego ze zobowiązań prywatnoprawnych i publicznych powstałych przed 1 września 1939 roku*, „Klio” 41, 2017, nr 2, s. 99–124.
- Komar A., *Opodatkowanie ludności pracującej*, Poznań 1984.
- Kuznets S., *Economic Growth and Income Inequality*, „American Economic Review” 45, 1995, nr 1, s. 1–28.

- Litwińczuk H., *Opodatkowanie przyrostu majątku indywidualnego*, „Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny” 43, 1981, nr 1, s. 175–183.
- Łozowski P., *Kredyt i dom. Rynki obrotu pieniężnego i nieruchomościami w Warszawie okresu XV i początków XVI wieku*, Białystok 2020.
- Łozowski P., *The Social Structure of the Real Estate Market in Old Warsaw in the Years 1427–1527*, „Economic History of Developing Regions” 33, 2018, nr 2, s. 147–182.
- Machnikowska A., *Prawo własności w Polsce w latach 1944–1981. Studium historycznoprawne*, Gdańsk 2010.
- Magala (Starski) S., *Walka klas w bezklasowej Polsce*, Gdańsk 2011.
- Malinowski M., Van Zanden J.L., *Income and Its Distribution in Preindustrial Poland*, „Cliometrica” 11, 2017, nr 3, s. 375–404.
- Markowska A., *Dwa przełomy. Sztuka polska po 1955 i 1989 roku*, Toruń 2012.
- Marshall G., Sydorenko S., Roberts S., *Intergenerational Social Mobility in Communist Russia*, „Work, Employment and Society” 9, 1995, nr 1, s. 1–27.
- Miłosz C., *Zniewolony umysł*, Paryż 1953.
- Morawski W., *Dzieje gospodarcze Polski*, wyd. 2, Warszawa 2011.
- Mrozowski K., *Przestrzeń i obywatele Starej Warszawy od schyłku XV wieku do 1569 roku*, Warszawa 2020.
- Orlińska A., *Statystyczny rachunek majątku narodowego*, Warszawa 1977.
- Peschar J.L., Popping R., Mach B.W., *Educational Mobility in the Netherlands and Poland*, „The Netherlands’ Journal of Education” 1, 1986, s. 119–138.
- Piketty T., *Kapitał w XXI wieku*, tłum. A. Bilik, Warszawa 2015.
- Pohoski M., Pöntinen S., Zagórski K., *Social Mobility and Socio-Economic Achievement*, w: *Social Structure and Change: Finland and Poland. Comparative Perspective*, red. E. Allardt, W. Wesolowski, Warszawa 1978, s. 147–182.
- Poniat R., *Zróżnicowanie majątkowe mieszkańców Grodna w 1794 r.*, „Klio” 32, 2015, nr 1, s. 83–109.
- Reid-Henry S., *The Political Origins of Inequality*, Chicago 2015.
- Rocznik statystyczny 1976*, Warszawa 1976.
- Rocznik statystyczny 1977*, Warszawa 1977.
- Rychlikowa I., *Ziemiaństwo polskie 1789–1864. Zróżnicowanie społeczne*, Warszawa 1983.
- Sarapata A., *Studia nad uwarstwieniem i ruchliwością społeczną w Polsce*, Warszawa 1965.
- Savage M., *The Return of Inequality. Social Change and the Weight of the Past*, Cambridge 2021.
- Szpunar J., *Rozwój podatku od wynagrodzeń w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej*, Poznań 1959.
- Van Zanden J.L., *Tracing the Beginning of the Kuznets Curve. Western Europe during the Early Modern Period*, „Economic History Review” 48, 1995, nr 4, s. 643–664.
- Wagner K., *Mieszczanie i podatki. Nierówności majątkowe w wybranych miastach Korony w XVII wieku*, Warszawa 2020.

- Wesołowski W., *Klasy, warstwy i władza*, Warszawa 1977.
- Wroński M., *Czy podatek majątkowy może uzdrowić finanse publiczne i zmniejszyć nierówności majątkowe w Polsce?*, IBS Policy Paper 03/2021, <https://ibs.org.pl/publications/czy-podatek-majatkowy-moze-uzdrowic-finanse-publiczne-i-zmniejszyc-nerownosci-majatkowe-w-polsce/> (15 XII 2023).
- Wroński M., *Income Distribution in Warsaw in the 1830s*, „European Review of Economic History” 27, 2023, nr 4, s. 581–605.
- Wroński M., *Income Inequality in the Congress Kingdom of Poland at the Beginning of the 20th Century*, 2023, https://www.researchgate.net/publication/368514138_Income_inequality_in_the_Congress_Kingdom_of_Poland_at_the_beginning_of_the_20th_century (15 XII 2023).
- Wroński M., *Income Inequality in the Duchy of Warsaw (1810/11)*, „Scandinavian Economic History Review” 2022, DOI: 10.1080/03585522.2022.2148736.
- Wroński M., *Intergenerational Educational Mobility in Poland since 1920. Education as a Positional Good*, „Eastern European Economics” 2023 (w druku).
- Wroński M., *Kluczowe problemy metodologiczne w badaniach nad majątkiem gospodarstw domowych*, „Wiadomości Statystyczne” 64, 2019, nr 5, s. 34–47.
- Wroński M., *Wealth Inequality in Interwar Poland*, „Economic History of Developing Regions” 38, 2023, nr 1, s. 1–40.
- Wroński M., *Wpływ uprawnień w publicznym systemie emerytalnym na rozkład majątku gospodarstw domowych w Polsce*, Warszawa 2022, SGH, mps rozprawy doktorskiej.
- Wyczański A., *Uwarstwienie społeczne w Polsce XVI wieku*, Wrocław–Warszawa–Kraków 1977.
- Załęska O., *Inteligencja jako beneficjentka nierówności ekonomicznych w PRL*, Warszawa 2023, SGH, mps pracy seminaryjnej.
- Założenia metodyczne badania dynamiki majątku narodowego*, Warszawa 1980.

Marcin Wroński

The wealth elite of Warsaw in the 1970s (Summary)

In 1974, a one-off wealth tax was enacted to be levied on taxpayers whose wealth exceeded 800,000 zloty. The tax imposition was a response by the People’s Republic of Poland authorities to the noticeable rise in the wealth of the wealthiest individuals. This increase in wealth was controversial due to its incompatibility with the principles of the economy and socialist statehood. The tax was introduced primarily for redistributive purposes; its fiscal significance proved negligible.

The article uses archival documentation on the collection of the tax in Warsaw, in particular a list of the wealthiest taxpayers, which was used to identify who belonged to the group of the most affluent Warsaw inhabitants. The list

prepared by the Warsaw authorities includes 44 taxpayers whose tax payable amount exceeds 100,000 zlotys. The value of their assets ranges between 1.2 and 2.2 million zlotys. Most of Warsaw's wealthiest inhabitants resided in the Stary Żoliborz district and its immediate surroundings. The concentration of the richest Varsovians in Stary Żoliborz was due to the elite status of this district, with its numerous, still pre-war villa buildings.

Most of the wealthiest taxpayers were members of the intelligentsia. People of culture and science are particularly strongly represented in the list. Only one can be qualified as belonging to the state-party elite. The representation of blue-collar workers is also limited to only one person.

Marcin Wroński – dr, pracownik badawczo-dydaktyczny Katedry Ekonomii II Kolegium Gospodarki Światowej Szkoły Głównej Handlowej. Kierownik projektów badawczych Narodowego Centrum Nauki (Preludium, Etiuda). Fellow World Inequality Database, teaching fellow CERGE-EI Foundation. Zainteresowanie badawcze: nierówności ekonomiczne, polityka publiczna, długookresowe konsekwencje wydarzeń historycznych.

Marcin Wroński – PhD, scholar affiliated with the Department of Economics II, Collegium of World Economy, SGH Warsaw School of Economics. Principal investigator in research projects funded by the National Science Centre (Preludium, Etiuda). Fellow of the World Inequality Database, teaching fellow of the CERGE-EI Foundation. Research interests: economic inequality, public policy, and long-term consequences of historical events.

E-mail: mwronsk@sgh.waw.pl